

УДК 911.3

Катерина Сегіда, Вікторія Лозицька

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦЕРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті розглянуто часові особливості та сучасні тенденції зайнятості та безробіття в Харківській області. Охарактеризовано економічно активне населення, визначено особливості зайнятості населення як форми реалізації праце-ресурсного потенціалу. Розглянуті зрушення зайнятості населення в різних галузях економіки на основі структурно-динамічного аналізу. Територіальна характеристика використання праце-ресурсного потенціалу здійснена за показниками зайнятості, безробіття та економічної активності. Визначені ключові проблеми формування та використання праце-ресурсного потенціалу Харківського регіону.

Ключові слова: населення, працересурсний потенціал, економічно активне населення, зайнятість, структура зайнятості, безробіття.

Екатерина Сегіда, Виктория Лозицкая. ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ. В статье рассмотрены временные особенности и современные тенденции занятости и безработицы в Харьковской области. Охарактеризовано экономически активное население, определены особенности занятости населения как формы реализации трудового потенциала. Рассмотренные изменения занятости населения в различных отраслях экономики на основе структурно-динамического анализа. Территориальная характеристика использования трудоресурсного потенциала осуществлена по показателям занятости, безработицы и экономической активности. Определены ключевые проблемы формирования и использования трудоресурсного потенциала Харьковского региона.

Ключевые слова: население, трудоресурсный потенциал, экономически активное население, занятость, структура занятости, безработица.

Kateryna Segida, Victoria Lozitska. THE FEATURES OF USE OF LABOR FORCE IN KHARKIV REGION. The article deals with the temporal characteristics and current trends of employment and unemployment processes in Kharkiv region. The characteristic of the economically active population is given, the peculiarities of employment as a form of implementation bodied resource potential are determine. A shift of employment in different sectors of the economy based on structural-dynamic analysis is determined. Territorial characteristics of the labor potential made by the employment, unemployment and economic activity. The key problems of the formation and use of labor potential in Kharkiv region were identified.

Key words: population, labor potential, economically active population, employment, structure of employment and unemployment.

Актуальність. Сучасний стан формування і реалізації працересурсного потенціалу характеризується посиленням таких негативних тенденцій, як скорочення чисельності населення, зменшення тривалості життя, старіння населення, висока смертність, розширення масштабів депопуляції населення, деформація статево-вікової структури, погіршення стану здоров'я населення, слабка керованість міграційними процесами, відсутність обґрунтованої системи навчання, перепідготовки і просування кадрів усіх рівнів, незатребуваність більшої частини кваліфікованих працівників, їх трудового потенціалу. Спостерігається зниження мотивації до продуктивної праці, руйнування трудового потенціалу через низький рівень життя, неадаптованість людей і виробництва до ефективного функціонування у нових умовах тощо. Актуальність географічного дослідження цих проблем щороку посилюється і необхідним є постійне регулювання зайнятості населення. Адже працересурсний потенціал є одним із найголовніших і найвпливовіших факторів соціально-економічного розвитку країни в цілому та окремих регіонів зокрема. Як стратегічний напрям його поліпшення слід розглядати створення умов для оптимального формування працересурсного потенціалу, його використання, відтворення та вдосконалення. Харківська область – це регіон України зі значною часткою висококваліфікованих трудових ресурсів, тому збереження і розвиток трудового потенціалу, розширене відтворення кваліфікованої робочої сили та підвищення її конкурентоспроможності відповідно до

сучасних потреб економічного і соціального розвитку набувають важливого значення. Адже від того, наскільки раціонально він буде використаний з урахуванням усіх факторів, які впливають на процеси його збереження і відтворення, формування і реалізації, значною мірою залежить якість виробленої продукції, конкурентоспроможність економіки, успіх або крах економічного, соціального і будь-якого виду розвитку. Ефективність економіки будь-якого суспільства визначається насамперед якістю наявного трудового потенціалу та способом його включення в суспільне виробництво.

Виклад основного матеріалу. Використання трудових ресурсів характеризується показником зайнятості. Зайнятість населення являє собою діяльність частини населення щодо створення суспільного продукту (національного доходу) (рис. 1). Значний спад зайнятості відбувся на стику століть, пов'язаний з багатьма причинами, зокрема спадом чисельності населення, проголошенням незалежності та зміною соціально-економічної ситуації в державі. Наступне вагомє зниження чисельності зайнятих відбулося в 2009 році. Для визначення кількісних зрушень у структурі зайнятості, оберемо період з інтервалом у 5 років і визначимо показник. За розрахунками індивідуальних абсолютних та відносних показників структурних зрушень для зайнятого населення Харківської області визначено, що вони незначно більше 0 (табл. 1).

Найбільш суттєві ці значення відзначаються протягом 1995-2000 років, коли після економічної кризи 1990-х років нарешті вдалося підвищити рівень економічного розвитку, політичну стабільність і

соціальні гарантії. Решта змін у кількості зайнятих не є досить інтенсивними.

За даними Головного управління статистики у Харківській області середньомісячна чисельність економічно активного населення віком 15–70 років у 2013 р., порівняно з 2012 р., зменшилась на 3 тис. осіб і становила 1370,6 тис. осіб. Чисельність осіб

працездатного віку за вказаний період, навпаки, збільшилась на 0,7 % та становила 1296,1 тис. осіб. Із зазначеної кількості громадян 1208,3 тис. осіб були зайняті економічною діяльністю, а решта – 87,8 тис. осіб відповідно до методології Міжнародної Організації Праці (МОП) класифікувалися як безробітні [6].

Таблиця 1

Розрахунки структурно-динамічного аналізу структурних зрушень зайнятості населення Харківської області у 1995-2014 рр. на початок року (побудовано за даними [7, 8])

Роки	1995	2000	2005	2010	2014
Зайнятість населення України, тис. осіб	23725,5	20175	20680	20266	20404,1
Зайнятість населення Харківської області, тис. осіб	1467,8	1272,4	1297,2	1267,3	1282,8
Частка зайнятих, %	6,19	6,30	6,27	6,25	6,29
Відносні показники		0,01018	0,00010	0,00010	0,000101
Абсолютні показники		0,001134	-0,0002727	-0,00023	0,00037
Базисні показники					0,000102
					0,001004

Рівень економічної активності населення по Харківській області у віці 15–70 років у 2013 р., порівняно з 2012 р., не змінився і становив 65,7 %, для населення працездатного віку він залишився без змін (75,4 %) (рис. 2).

Невідповідність попиту на робочу силу її пропозиції у професійно-кваліфікаційному та територіальному розрізі зумовлює високий рівень зареєстрованого безробіття. В результаті невідповідності попиту і пропозиції на ринку праці Харківської області навантаження на одне робоче місце в 2012 році в середньому складало 8 осіб. Даний показник найвищий серед кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства. Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць найвища у професійній групі «Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин» [8].

Середньомісячна чисельність безробітних працездатного віку (за методологією МОП) за рік зменшилась на 3,3% і дорівнювала 93 тис. осіб. Рівень безробіття серед економічно активного населення у віці 15-70 років становив 6,8%. За адміністративними даними обласного державного центру зайнятості на обліку на 1 січня 2013 р. перебувало 29,9 тис. незайнятих громадян, які шукали роботу. Офіційний статус безробітних серед зазначеної категорії громадян мали 28,5 тис. осіб або 95,4 %.

При оцінці динаміки безробіття в Харківській області необхідно відмітити поступовий його спад до 2009 року. Дестабілізація соціально-економічного становища зумовила зростання чисельності безробітних в 2010 році, і попри зменшення цих показників до 2013 року докризових результатів повернути не вдалося. Характерним є те, що зміни у показниках безробіття відбуваються аналогічно в усіх вікових групах економічно активного населення як у віці 15-70 років, так і працездатного віку.

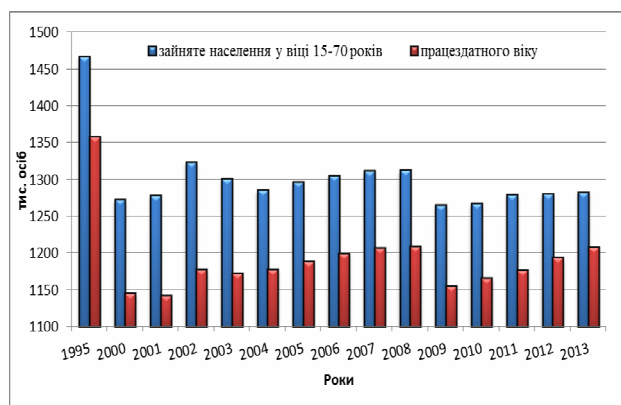

Рис. 1. Динаміка зайнятості населення Харківської області, 1995-2013 рр. (побудовано за даними [7])

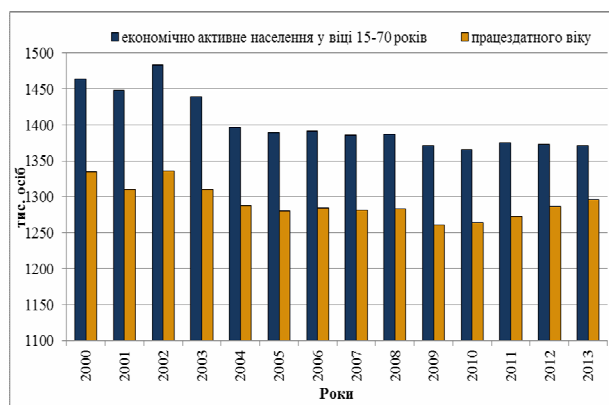

Рис. 2. Динаміка економічної активності населення Харківської області, 2000-2013 рр. (побудовано за даними [7])

Повну ситуацію у структурі економічно активного населення можна охарактеризувати як достатньо сприятливу, по відношенню до інших регіонів України, Харківська область займає перше місце за показником трудових ресурсів (1,60 балів) в інвестиційному рейтингу [10].

Зайнятість населення у різних сферах діяльності також є важливим показником розвитку як праце-

ресурсного потенціалу так і регіону загалом (рис. 4). Для Харківської області станом на 2013 рік характерна висока зайнятість у невиробничих галузях таких як торгівля та ремонт, на другому місці промисловість і на третьому сільське господарство. Такий розподіл повністю відповідає економічно-розвиненим регіонам.

Рис. 3. Структура зайнятості населення за видами економічної діяльності у 2013 році (побудовано за даними [7])

Проте зміна форм власності й господарювання, які відбулися на початку XXI століття на території України зумовлювала суттєву зміну структури зайнятості [1]. В умовах планової економіки і повної державної власності переважна більшість населення була зайнята в промисловості, оскільки регіон промислово розвинений частка промисловості займала майже 30%. Перехід до ринкової економіки, яка вимагала розвитку інфраструктурних галузей (торгівлі, фінансів, комунальної сфери, ділових послуг, транспорту та ін.) призвів до розвитку сфери послуг. Частка зайнятих у промисловості 28% у 1995 році скоротилася до 23% у 2000 році.

У 2005 році в Харківській області, як і у цілому по Україні, спостерігається тенденція до скорочення чисельності працюючих у всіх видах економічної діяльності, але найзначніше це виявляється у сільському господарстві та промисловості. Сфера обслуговування активно починає зростати, випереджаючи первинний сектор, розвивається торгівля, діяльність транспорту та зв'язку, яка виходить на перше місце у структурі зайнятості населення і становить більше чверті загального обсягу.

Важливою тенденцією зайнятості населення у 2010 році є зростання частки осіб, зайнятих поза сферою найманої праці на власному сімейному підприємстві, у бізнесі [4]. Криза суттєво вплинула на сфери зайнятості населення, проте почалося поступове відновлення показників, зросла зайнятість в галузі торгівлі, державного управління та охорони здоров'я і соціальної допомоги. Збільшилася частка

зайнятих у сфері нерухомості та будівництва. Скоротилася зайнятість в промисловості та сільському господарстві, спричинена закриттям багатьох підприємств, приватизацією та монополізацією виробництва.

Найсуттєвіші зміни відбулися протягом 2000-2005 року, коли економіка області повністю перейшла до ринкових відносин і ліквідувала постсоціалістичні устрої [5].

Раціональне розміщення працересурсного потенціалу є важливою умовою підвищення рівня життя населення. Адже саме таке розміщення і є основним фактором ефективного використання трудових ресурсів [2]. Показник зайнятості має значну регіональну диференціацію в межах області (рис. 4). Економічна активність населення будь-якого регіону значно залежить від кількості населення, зокрема у працездатному віці. Для даної картосхеми було розраховано показники економічної активності, зайнятості та безробіття в межах району, без прив'язки до загальнообласного показника. За отриманими результатами можна виділити окремі райони Райони з високою економічною активністю і зайнятістю, в середині району: Богодухівський, Зміївський та Золочівський. Райони з високою економічною активністю і безробіттям: Дворічанський, Краснокутський, Купянський, Шевченківський, Гегичівський. Райони з середнім рівнем економічної активності і високою зайнятістю: Харківський, Нововодолазький, Коломацький, Валківський, созівський, Первомайський, Великобурлуцький. Райони з середнім рівнем економі-

чної активності і високим безробіттям: Вовчанський, Близнюківський, Дергачівський. Райони з низьким рівнем економічної активності і високою зайнятістю: Балаклійський, Чугуївський, Печенізький, Ізюмський. Райони з низьким рівнем економічної активності і високим безробіттям: Зачепилівський район.

Проте найчастіше виділяють райони за показником економічної активності в межах області, тобто економічна активність населення в залежності від загальнообласного показника кількості населення працездатного віку (рис. 5). Результати кардинально відрізняються від попередніх, адже тепер можна виділити три групи регіонів.

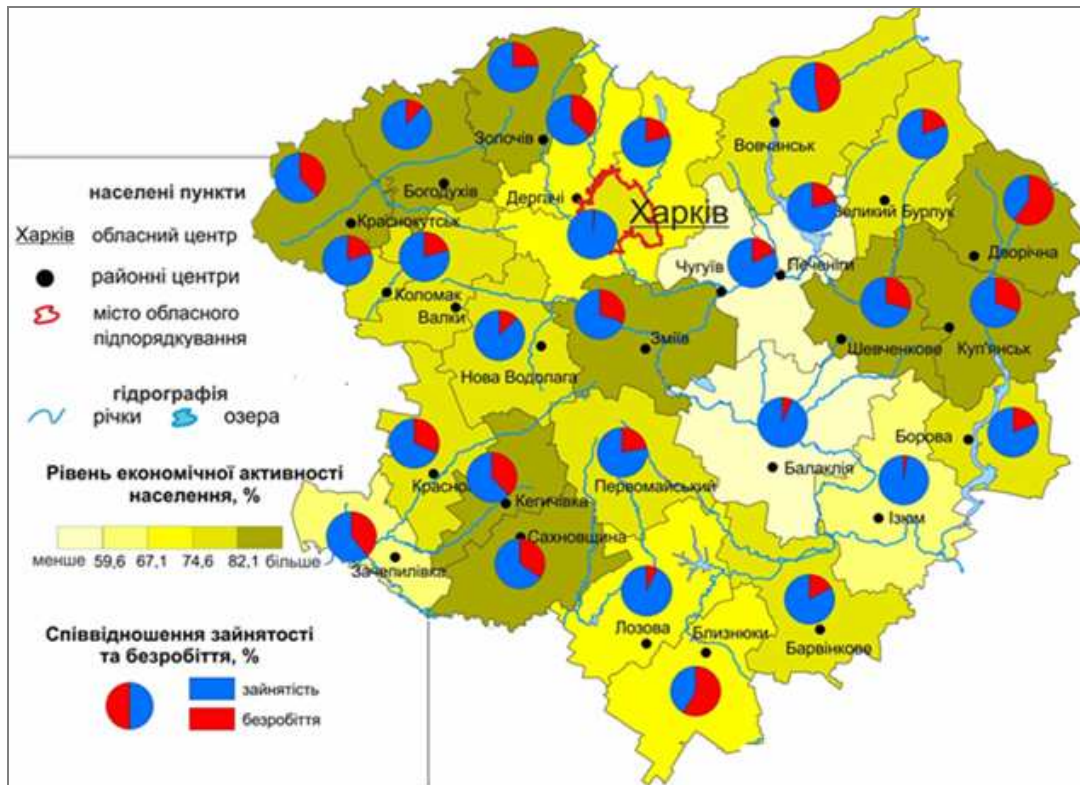

Рис. 4. Економічна активність населення Харківської області у 2012 році (побудовано за даними [7])

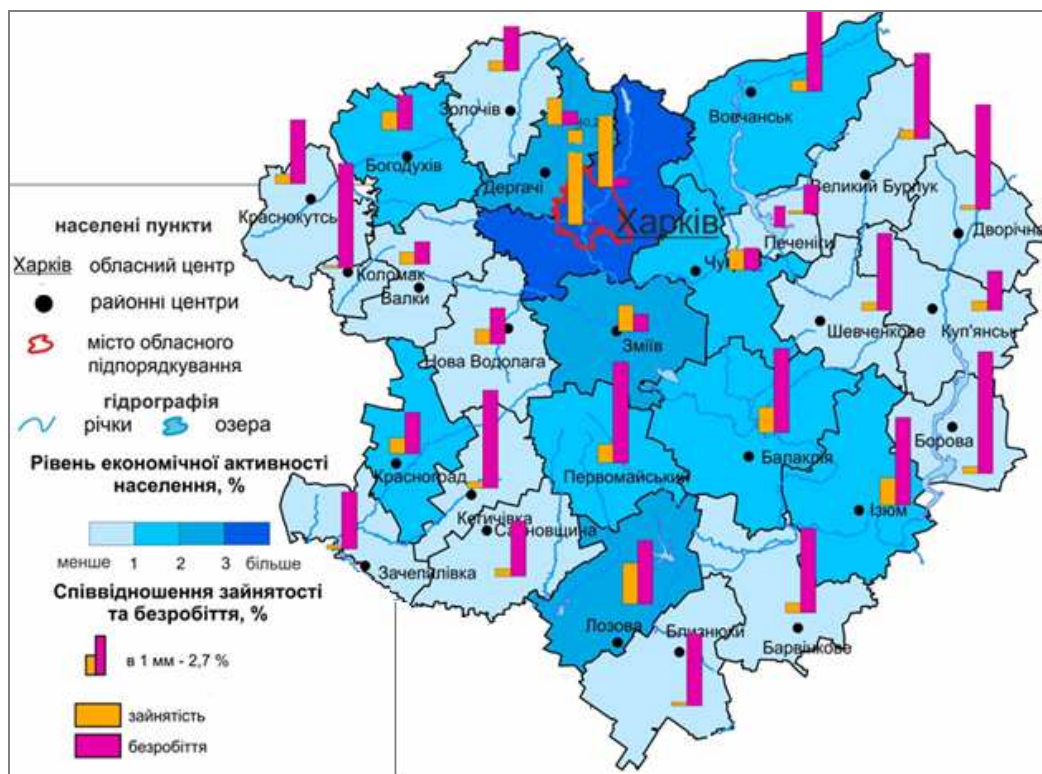

Рис. 5. Економічна активність населення Харківської області у 2012 році (побудовано за даними [7])

Райони з високою економічною активністю і зайнятістю: Харківський, Дергачівський, Зміївський, Лозівський. Райони розташовані навколо обласного центру, крім Лозівського. Вони мають промислову спеціалізацію, розвинений невиробничий сектор та транспортну мережу. Наявні тут навчальні заклади різних рівнів, що також формує сприятливі тенденції до ефективного використання працересурсного потенціалу.

Райони з середньою економічною активністю і зайнятістю: Богодухівський, Вовчанський, Балаклійський, Первомайський, Ізюмський та Красноградський. Це райони також з розвиненим промисловим комплексом та транспортною мережею, проте зважаючи на великі розміри більшості регіонів і відповідну кількість населення. Вони мають нижчі показники економічної активності. Серед них можна виділити Балаклійський, Первомайський та Ізюмський

більш розвинені регіони.

З низькою економічною активністю і зайнятістю – решта районів. В них існує проблема відтоку робочої сили, недостатньої кількості працівників, через прикордонність положення і віддаленість від обласного центру. Це переважно райони для яких характерна сільськогосподарська спеціалізація і слабо розвинена промисловістю (розвиваються переважно легка, харчова, будівельна).

Процес безробіття населення найчастіше відповідає економічному розвитку території, але закономірність між ними важко прослідкувати [3]. Збільшення рівня безробіття йде рівномірно від Харківського району, в переважній мірі це спричинено впливом м. Харкова. Для нього характерна висока потреба у працівниках і більшість не зайнятих працевлаштовано (рис. 6).

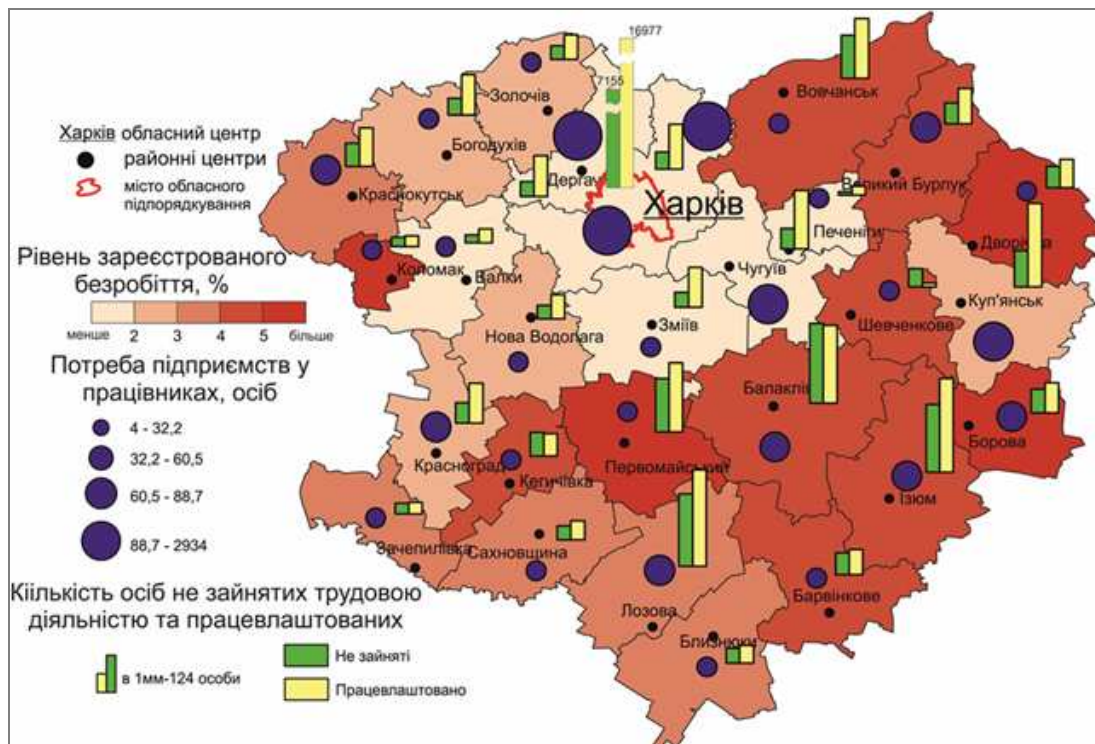

Рис. 6. Рівень безробіття населення Харківської області у 2012 році (побудовано за даними [7])

Сприятлива ситуація склалася в Харківському, Дергачівському, Чугуївському, Зміївському, Печенізькому та Куп'янському районах. Через високу потребу у працівниках кількість працевлаштованих більше ніж на половину переважає над незайнятими.

Найвищі показники безробіття характерні для Первомайського, Кечигівського та Коломацького районів. Для Первомайського району характерна висока кількість населення не зайнятих трудовою діяльністю 1740 чоловік. Для решти районів характерна висока невідповідність попиту та пропозиції на ринку праці.

В більшості районів кількість працевлаштованих робітників на підприємства та організації переважає над чисельністю не зайнятих трудовою діяльністю, що є позитивним фактом, але є райони для

яких характерна інша ситуація. Шевченківський, Кечигівський, Балаклійський, Зачепилівський та Коломацький райони характеризуються низькою потребою у працівниках, високою часткою не зайнятих, що переважають над працевлаштованими і як результат – високим безробіттям.

Висновки. Харківська область має значний працересурсний потенціал. Проте забезпеченість трудовими ресурсами відзначається нерівномірністю, що зумовлено певними чинниками. Так, розподіл трудових ресурсів за галузями господарства залежить від попиту на них. З переходом до ринкової системи господарювання структура зайнятості населення у різних галузях економіки поступово змінюється, зростає частка зайнятих в обслуговуючих галузях, зокрема приватній торгівлі. Оцінка трудового

потенціалу Харківської області на сучасному етапі є неоднозначною. З одного боку, відбувається поліпшення певних якісних його характеристик: збільшується частка населення з вищою освітою, зростає комп'ютерна грамотність, формується вміння працювати в ринковому середовищі, підвищується підприємницька активність. При цьому як в області так і в Україні відбуваються процеси, що призводять до руйнування трудового потенціалу. Не підвищуються темпи відтворення населення, внаслідок чого його структура набуває більш вираженого депопуляційного характеру. Зокрема, погіршуються показники здоров'я людей усіх вікових груп, посилюється інтенсивність трудової міграції працездатного населення – за експертними оцінками, нині за кордоном працює понад 3,5 млн. осіб переважно молодого та середнього віку, зростають показники старіння: понад 50 % зайнятого населення – це особи у віці після 40 років, що свідчить не тільки про старіння населення, але і про старіння робочої сили. Питання підвищення рів-

ня продуктивності праці відіграє важливу роль в економіці сучасних підприємств як одна з найважливіших складових їх конкурентоспроможності [9]. Зростання продуктивності праці забезпечує збільшення реального продукту й доходу, а тому воно є важливим показником економічного зростання як окремих суб'єктів господарювання, так і країни в цілому. Отже, Харківська область має достатню кількість трудових ресурсів, але необхідно забезпечувати їх робочими місцями з метою уникнення безробіття, та здійснювати державний контроль на всіх рівнях. Обов'язковим етапом формування трудового потенціалу має бути професійна орієнтація, яка даватиме детальну характеристику сучасного стану ринку праці. Адже ефективність використання матеріального, технічного та інтелектуального потенціалу держави безпосередньо залежить від якості трудових ресурсів, яка визначається професійно-кваліфікаційними та освітніми характеристиками робочої сили.

Список використаних джерел:

1. Bazhan I.I. *Trudovuj potentsial Ukrainy: formuvannya ta vykorystannya* / Ihor Ivanovych Bazhan. – Donetsk: TOV «Yugo-Vostok LTD», 2006. – 144 s. [Бажан І.І. Трудовий потенціал України: формування та використання/ Ігор Іванович Бажан. – Донецьк.: ТОВ «Юго-Восток ЛТД», 2006. – 144 с.]
2. Zvoloka Yu.Yu. *Efektivnis" vykorystannya trudovoho potentsialu Kharkivskoyi oblasti* / Yu.Yu. Zvoloka, L.M. Niemets, K.A. Niemets // *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho univertsytetu*. – 2007. – № 769. – S. 140-146. [Заволока Ю.Ю. Ефективність використання трудового потенціалу Харківської області / Ю.Ю. Заволока, Л.М. Немець, К.А. Немець // *Вісник Харківського національного університету*. – 2007. – № 769. – С. 140-146].
3. Zlupko S.M. *Perekhidna ekonomika: suchasna Ukraina: Navch. pos.* / Stepan Mykolayovych Zlupko. – K.: Znannya, 2006. – 324 s. [Злупко С.М. Перехідна економіка: сучасна Україна: Навч. пос. / Степан Миколайович Злупко. – К.: Знання, 2006. – 324 с.]
4. Libanova E.M. *Rynok pratsi: Navch. posibnyk* / Ella Marlenivna Libanova. – Kyiv: Tsentr navchalnoyi literatury, 2003. – 224 s. [Лібанова Е.М. Ринок праці: Навч. посібник / Елла Марленівна Лібанова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.]
5. Lozyska V.O. *Strukturni zrushennya zaunyatosti naseleण्या Kharkivskoyi oblasti* / V.O. Lozyska // *Region – 2014: suspilno-geografichni aspekty: Materialy naukovopraktychnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv ta molodykh naukovtsiv z mizhnarodnoyu uchastyu (m. Kharkiv, 3 – 4 kvitnya 2014 r. / Hol. red. kolegiyi L.M. Niemets. – S. 191-194. [Лозицька В.О. Структурні зрушення зайнятості населення Харківської області / В.О. Лозицька // *Регіон – 2014: суспільно-географічні аспекти: Матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців з міжнародною участю (м. Харків, 3–4 квітня р. / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – С. 191-194].**
6. Niemets L.M. *Geohrafiya naseleण्या: ukrayinsko-rosiysko-angliyskij slovnyk terminiv ta ponyat: navchalnyj posibnyk* / L.M. Niemets, K.Yu. Segida. – Kh.: Kharkivskij natsionalnyj univertsytet imeni V.N. Karazina, 2011. – 144 s. [Немець Л.М. Географія населення: українсько-російсько-англійський словник термінів та понять: навчальний посібник / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда. – Х.: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2011. – 144 с.]
7. *Ofitsynij sayt Holovnoho upravlinnya statystyky v Kharkivskij oblasti [Elektronnyj resurs]*. – Rezhym dostupu: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua/> [Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua/>].
8. *Ofitsynij sayt Derzhavnoyi sluzhby zaunyatosti Ukrainy [Elektronnyj resurs]*. – Rezhym dostupu: <http://www.dcz.gov.ua/> [Офіційний сайт Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/>].
9. *Prohrama ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Kharkivskoyi oblasti* / *Holovne upravlinnya ekonomiky Kharkivskoyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi*. – Kh., 2012. – 140 s. [Програма економічного і соціального розвитку Харківської області/ Головне управління економіки Харківської обласної державної адміністрації. – Х., 2012. – 140 с.]
10. *Reytnih investytsiyanoi pryvablyvosti regioniv Ukrainy* / *Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsiy*. – K., 2013. – 50 s. [Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2013. – 50 с.]

*Summary***Katerina Segida, Victoria Lozitska. THE FEATURES OF USE OF LABOR FORCE IN KHARKIV REGION.**

To characterize the potential of labor force use were analyzed the dynamics of employment and unemployment at different time intervals, showed a reduction in employment in moments of sharp declines in the political and economic crisis years. Examined changes in employment in various sectors of the economy, found that the majority of the population employed in non-production sector (trade, repair, etc.), industry in second place, this situation is fully consistent with the economic development of the region. Territorial characteristics of the labor force use made by the parameters of employment, unemployment and economic activity. Revealed that these figures vary considerably within the region and district. Without reference to the total regional importance we can determine the leading districts with high employment – Bogoduhivskiy, Zmiyivskiy and Zolochivskiy. However, within the region the highest rates of economic activity are observed in Kharkiv, Dergachi, Zmiyivskiy and Lozova districts. This differentiation due to differences in population of separately for each district of the total working population. Assessment of the labor potential of Kharkiv region nowadays is different. On the one hand, there is some improvement in the quality of its characteristics: increasing the proportion of people with higher education, increasing computer literacy, ability to work in emerging market environment, increase entrepreneurial activity. But, both in Ukraine and in the region observes the processes that lead to the destruction of the labor potential. So, Kharkiv region has enough labor force, but we need to provide them with jobs to avoid unemployment, and exercise state control at all levels.

Key words: population, labor potential, economically active population, employment, structure of employment and unemployment.